

Stručni rad

UDK 811.163.4(497.16)'36

Adnan ČIRGIĆ (Podgorica)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

adnan.cirgic@fcjk.me

**POVODOM JEDNOGA PRIKAZA
GRAMATIKE CRNOGORSKOGA JEZIKA (2010)**

U radu se daje osvrt na tekst Sanje Šubarić „Rod u gramatičkom opisu imenica (Prilog stabilnosti kategorije imeničkog roda)“, *Folia linguistica et litteraria*, br. 20, Filološki fakultet Nikšić, 2018, str. 21–44. Iako naslovljen kao rad s opštom morfološkom tematikom, taj je rad u osnovi prikaz *Gramatike crnogorskoga jezika* autora A. Čirgića, J. Silića i I. Pranjkovića (Podgorica, 2010). Ovaj je osvrt motivisan ne samo onim što je u tome prikazu rečeno no i načinom na koji je to rečeno. Kako će se videti, autorica u svome prikazu drugačiji metodološki pristup izradi *Gramatike crnogorskoga jezika* od onoga koji ona smatra primjerenim tretira kao grešku autora *Gramatike*. Voljeli bismo kad bi ovaj osvrt bio motiv autorici da i ona, u skladu s metodologijom koju smatra valjanom, i sama pristupi izradi gramatike crnogorskoga jezika (ne gramatike jezika teritorije Crne Gore ili jezičkoga izraza u Crnoj Gori, kako ona imenuje taj jezik, no gramatike crnogorskoga jezika – kako ga imenuje savremena slavistika).

Ključne riječi: *Gramatika crnogorskoga jezika, Sanja Šubarić, rod imenica, morfologija, sintaksa*

Nedavno je u internetskoj izdanju časopisa nikšićkoga Filološkog fakulteta *Folia linguistica et litteraria* (časopis za nauku o jeziku i književnosti), br. 20, 2018, str. 21–44, objavljen tekst Sanje Šubarić „Rod u gramatičkom opisu imenica (Prilog stabilnosti kategorije imeničkog roda)“. Naslovom nas taj tekst nije privukao budući da smo na osnovu njega (naslova) zaključili da je riječ o raspravi iz opšte lingvistike, što je izvan sfere naših interesovanja. S nevjericom smo prihvatili obavijest od kolega da ipak nije riječ o tome no o prikazu *Gramatike crnogorskoga jezika* autora A. Čirgića, J. Silića i I. Pranjkovića iz 2010. godine, tj. o pokušaju prikaza jednoga dijela te *Gramatike* gotovo deceniju nakon njezina objavljivanja. Kažemo s nevjericom – zato što

je pravo čudo da je radu takve sadržine odobren takav naslov i pored pretpostavljenoga prethodnog recenzentskog postupka, pa i pored prilično brojnoga uređivačkog odbora. Više je čudo kako je taj rad uopšte dobio pozitivnu recenziju, a posebno kako je dobio gotovo čelno mjesto u časopisu. No ostavimo to po strani.

Da krenemo od naslova. Nije dakle riječ o rodu u gramatičkome opisu imenica, a još manje o prilogu stabilnosti kategorije imeničkoga roda. Riječ je o tekstu u kojem se na preko dvadeset stranica raspreda o tome kako se u *Gramatici crnogorskoga jezika* rod imenica tretira kao morfološka a ne kao sintaksička kategorija. Ne sporimo legitimnost autorske potrebe za pisanjem i dosadnih i dugih tekstova. Ipak, sporno je kad autor tekstu dade naslov koji ne pokriva njegov sadržaj. Ništa manje sporno nije i kad uređivački odbor časopisa stane iza takva postupka. Zašto je pak autorica svoj uradak podnaslovila kao „Prilog stabilnosti kategorije imeničkoga roda“, autoru je ovoga osvrta nepoznanica. Stabilnost gramatičkih kategorija, nama se bar tako čini, ne zavisi od metodološkoga pristupa u opisu tih pojava niti od količine napisanih radova o njima. Stabilnost gramatičkih kategorija zavisi od jezika a ne od autorā koji o njima pišu.

Cio je rad Sanje Šubarić mogao biti izrečen jednom rečenicom: U *Gramatici crnogorskoga jezika* autora A. Čirgića, J. Silića i I. Pranjkovića rod imenica tretira se kao morfološka kategorija, a mi zastupamo sintaksičku prirodu imeničkog roda. Sanja Šubarić je ipak odlučila da tu rečenicu proširi na dvadesetak stranica. Krenimo s kraja tanjega da pokažemo zašto je postupila tako.

Već u apstraktu, u prvoj rečenici, S. Šubarić veli: „Poznato je da se kategorija imeničkog roda u literaturi određuje na različite načine, a u ovom radu predložićemo njen status u ‘prvoj službenoj gramatici crnogorskoga jezika’ (istakao A. Č.).“ Kako se vidi, autorica priznaje da se rod imenica u različitim gramatika različito određuje, ali joj je – kako će se brzo videti – osobito sporno to kako se određuje u *Gramatici* o kojoj piše, iako to nije specifičnost te *Gramatike*. *Gramatiku crnogorskoga jezika* (Podgorica, 2010), videlo se, ona (već u prvoj rečenici) ne navodi u skladu s uobičajenim navođenjem bibliografskih jedinica, već podrugivački i pod navodnicima. Na isti način navešće tu *Gramatiku* i na samome početku svoga uratka (str. 22), već u drugome pasusu. Tako autorica čini do kraja teksta, istina varirajući to s uobičajenim u nauci navođenjem te bibliografske jedinice (premda ni to ne čini u skladu s pravilima struke već premeće redosljed autora naveden u *Gramatici*). Ali tako ne čini kad navodi slične knjige o drugim štokavskim standardnim jezicima. U slučaju crnogorskoga jezika ona tako čini zato što taj jezik ne smatra jezikom – iako to nigde eksplicitno ne kaže. Umjesto terminom *crnogorski jezik* ona u svome uratku barata konstrukcijama „crnogorski jezički izraz“

(str. 26), „jezička praksa crnogorskog prostora“ (str. 31), „crnogorska jezička stvarnost“ (str. 31), „jezički prostor Crne Gore“ (str. 32) i sl. Kritikujući (u čemu je potpuno podržavamo) nakaradni naziv predmeta *Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost* u crnogorskim školama, autorica žali (u čemu je nimalo ne podržavamo) što se nastava izvodi prema udžbenicima crnogorskoga jezika: „S obzirom na činjenicu da se nastavni proces izvodi prema udžbenicima crnogorskog jezika (izdanja Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva iz Podgorice) jasno je da je zastupljenost naziva srpskog, bosanskog i hrvatskog jezika u imenovanju nastavnog predmeta samo formalnost bez sadržajnog utemeljenja, kojom su nadležne institucije htjele pokazati političku korektnost. Dakle, bez obzira na aktuelni naziv nastavnog predmeta činjenica je da se u crnogorskim školama ne koriste udžbenici, gramatike i pravopisi srpskog, bosanskog i hrvatskog jezika.“ (str. 22). Autorici bi trebalo sugerisati da, dosljednosti radi, umjesto *crnogorske škole* koristi konstrukcije tipa „škole na teritoriji Crne Gore“, „škole na prostoru Crne Gore“ i sl. Iako bi se već ovđe u vezi s odnosom Sanje Šubarić prema „službenome jeziku u Crnoj Gori“ (da se i mi poslužimo njezinim manirom) moglo reći: *Sapienti sat!*, ipak ćemo puštiti još jednom nju samu da ilustruje taj odnos: „Rezultat jezičke politike koju vode političari, izvan domena lingvistike i sociolingvistike, jeste i postojanje zasebnog Fakulteta za crnogorski jezik i književnost – nezavisno od državnog univerziteta; na njemu se izučava ‘arhaična’ (polunavodnici su autoričini – A. Č.) varijanta crnogorskog jezika, koja je i standardizovana podrškom Ministarstva prosvjete i nauke 2009. odnosno 2010.“ (str. 22). Tako autorica kaže iako zna da je taj Fakultet, između ostaloga, dosad objavio više naučne literature iz oblasti montenegrizike no cio državni univerzitet od osnivanja. Ili možda tako kaže baš zato što to zna. A poznato joj je svakako da su rad toga Fakulteta ili čak samo njegovo osnivanje podržali i nadaleko poznati i renomirani jezikoslovci poput Josipa Silića, Dejvida Kristala, Marka Grinberga i drugih. Za njih je ona svakako čula jer je i prikazom o kojemu je riječ nastojala ostaviti utisak one koja čita.

Ovim što je dosad rečeno mogli bismo i završiti prikaz prikaza Sanje Šubarić. No ako bismo tako postupili, moglo bi nam se prigovoriti (kao što nam se od naših lingvista tradicionalista često i prigovara) da smo se javili iz nacionalističkih pobuda. Pa da ne bi bilo tako, da vidimo kakav je „prilog stabilnosti kategorije imeničkoga roda“ ponudila Sanja Šubarić.

Za razliku od dosadašnjih oponenta nauke o crnogorskome jeziku, Sanja Šubarić želi ostaviti utisak objektivna spisatelja. Tako ona na samome početku (str. 22) objektivno i nepristrasno konstatuje: „S obzirom na činjenicu da definicija gramatičkog roda nije opšteprihvaćena i da otuda iste imenice u različitim gramatikama, rječnicima, udžbenicima i priručnicima, imaju razli-

čit rod, ovom prilikom komentarišemo status kategorije imeničkog roda u ‘prvoj službenoj gramatici crnogorskoga jezika’“. Dakle, jasno je rečeno da se u različitim gramatikama rod imenica različito tretira. No govoreći o tome kako je u predmetnoj *Gramatici* rod tretiran kao morfološka a ne kao sintaktička kategorija, autorica se ponaša kao da je po tome ona (*Gramatika*) nedorečena, pogrešna, nedostatna mimo sve druge gramatike na štokavskome prostoru. U iscrpnoj knjizi Tatjane Pišković *Gramatika roda* (2011), na kojoj Sanja Šubarić zasniva gotovo kompletan svoj prilog, navodi se i pregled „obrade gramatičke kategorije roda i klasifikacije imenica u hrvatskim gramatikama“ (str. 70–71). Pod tačkom 9 toga pregleda stoji: „klasifikacija imenica i pregled njihove promjene po rodovima, a ne po sklonidbenim vrstama češći su u novijim gramatikama“, pa se nabroja sedam (hrvatskih) gramatika od Maretićeve (1899) do Silić-Pranjakovićeve (2005), neke u više izdanja. Uprkos tome Sanja Šubarić autorima *Gramatike crnogorskoga jezika* zamjera metodološki pristup kao nešto što je iskočilo iz zgloba opšte i savremene prakse u štokavskoj lingvistici. Pa evo da vidimo što je to čemu ona osobito zamjera.

Na str. 23, govoreći opet o tome kako je rod imenica u *Gramatici crnogorskoga jezika* prikazan kao morfološka kategorija, Sanja Šubarić kaže: „Među njima (morfološkim kategorijama – A. Č.) svoje mjesto ima i kategorija roda. Ona nije definisana, već je konstatovano da se prema toj kategoriji razlikuju imenice muškog, ženskog i srednjeg roda. (...) Uopštenim navođenjem roda kao morfološke kategorije sugerisano je da se i imenički rod određuje prema gramatičkoj morfemi / nastavku – samim oblikom imenice odnosno paradigmatski?“ Zašto Sanja Šubarić citiranu rečenicu završava upitnikom? Zato što joj je nešto nejasno ili zato što želi čitaocu *Gramatiku crnogorskoga jezika* predstaviti kao nejasno i pogrešno štivo? Nema sumnje da je mnogo toga citiranoj autorici nejasno, ali tome nije kriva *Gramatika* koju citira. Da njezinoj upitanosti i zapitanosti (u citiranoj rečenici) nema mjesta, vidi se već u Predgovoru *Gramatike*, na 15. stranici, đe piše: „Imenice na -a sa značenjem muške osobe ovđe se tretiraju kao imenice ženskoga roda jer se mijenjaju kao i sve druge imenice (ženskoga roda) na -a. U vezi s time treba istaći da je napravljena razlika između roda imenica i pola osobe koja se njima označava.“ U predmetnoj *Gramatici* ništa nije sugerisano; u njoj je rečeno ono što je rečeno. I to što je rečeno jasno je rečeno, osobito u poglavlju o morfologiji. A to je tako prije svega zbog toga što je autor toga poglavlja Josip Silić. Da kojim slučajem Sanja Šubarić nije čekala punih osam godina od objavljivanja *Gramatike* da bi napisala prikaz o njoj, možda bi joj Silić pojasnio to što joj je nejasno. Možda bi joj prije svega uspio objasniti čuvenu tezu o razlici između jezika kao sistema i jezika kao standarda, pa onda i to kako crnogorski jezik nema nijedan razlog manje od bosanskoga, hrvatskoga

i srpskoga da bude uvažen kao zaseban standardni jezik. Ovako je, sve su prilike, kasno za Sanju Šubarić.

Dalje veli S. Šubarić (str. 27): „... autori konstatuju i da ‘Treba razlikovati gramatičku kategoriju roda imenica od pola pojma koji one označavaju’ (Čirgić, Pranjković, Silić: 68), što obrazlažu imenicama tipa *gazda*, *paša*, kao i vlastitim imenicama *Nikola*, *Ilija* – one su predstavljene kao imenice ženskog roda (tipa *žena*, *trava*) koje referiraju na osobe muškog pola. Iako je ilustrovana njihova veza sa modifikatorskim riječima – *taj gazda* i *silan paša*, iz pristupa autora proizilazi da ona nije pokazatelj gramatičkog roda, te da su i *taj gazda* i *silan paša* ženskog roda?“ Mogli bismo ovako citirati do kraja pasusa, a zaključak bi bio isti. Sanja Šubarić tačno parafrazira *Gramatiku* o kojoj piše. Ali kad je prestane parafrazirati (i citirati), onda učitava. Učitava ono čega u toj *Gramatici* nema. Nigđe u *Gramatici* ne piše da su *taj gazda* i *silan paša* ženskoga roda. Piše da su imenice *gazda* i *paša* imenice ženskoga roda jer se mijenjaju po obrascu imenica ženskoga roda (kao imenica *žena*). Determinator *taj* uz njih stoji upravo da pokaže kako na prirodu njihova ženskoga gramatičkog roda ne utiče činjenica da označavaju bića muškoga pola. Tome nijesu krivi autori *Gramatike crnogorskoga jezika*. Tome je kriv štokavski gramatički sistem. Druga je stvar što bi Sanja Šubarić da autori *Gramatike* u poglavlju o morfologiji govore o sintaksičkim kategorijama. Autorica kaže da joj je cilj da datim prilogom stabilnosti kategorije imeničkoga roda „aktuelizujemo pitanje njenog (misli se na sintaksičku prirodu imeničkoga roda – A. Č.) neopravdanog zanemarivanja i negiranja“ (str. 23), podmećući čitaocima lažnu sliku da se autori *Gramatike crnogorskoga jezika* nijesu bavili kongruencijom. Na str. 27, govoreći o imenicama tipa *izdajica*, *varalica*..., ona lamentira nad (svojom?) tužnom sudbinom neznavena korisnika *Gramatike*: „Ipak, one su kao imenice koje se značenjski odnose na osobe oba pola izostavljene iz uvodnog dijela, a autori se ne upuštaju u komentarisanje odnosa njihovog gramatičkog i referencijalnog roda ni prilikom opisa imenica sa završetkom *-a*. Složenost tog odnosa nije umanjena izostavljanjem konkretnih komentara iz gramatičkog opisa – naprotiv, korisnicima *Gramatike* ostaje upitanost u vezi sa ispravnošću formi tipa *veliki varalica* i *velika varalica*.“ Da je samo potražila informaciju onde će joj je mjesto – u dijelu pod nazivom *Sintaksa* – naišla bi na str. 234 na posebno istaknutu semantičku kongruenciju na nivou sintagmema te na str. 267 na primjer upravo s imenicom *varalica* objašnjen na nivou rečenice.

Na strani 28 kao metodološki nedostatak Sanja Šubarić navodi „očiglednu zapostavljenost“ imenica poput *djevojčurak*, *curetak*, *curičak* („koje su gramatičkog muškog, a referencijalnog ženskog“ roda) te *student*, *pisac*, *profesor* („koje oblikom gramatičkog muškog roda referiraju na osobe oba

pola“). Autorica priloga uporno pokazuje da ne razumije da neko može biti dosljedan u svojim metodološkim pristupima. U navedenim imenicama nema ništa morfološki specifično da bi ih trebalo istaći u *Gramatici* (obje grupe su muškoga roda). Nema ništa specifično čak ni sintaksički, što je po njezinu mišljenju osnovni kriterijum pri određivanju roda (u objema grupama modifikatori su riječi muškoga roda, npr. *Ona je loš profesor, a gori lingvist*), pa je očito da je tu Sanja Šubarić odstupila od svojega početnog stava: „(...) ovim radom zastupamo sintaksičku prirodu imeničkog roda“, uključujući semantiku u pitanja koja određuje kao strogo sintaksička. Ili će biti da su i za to krivi autori nemile *Gramatike*. Koliko je Sanja Šubarić dosljedna u svojoj metodologiji, neka pokaže i ovaj primjer. Govoreći o dvorodnosti, na str. 26 ona kaže: „Ono što je izvjesno jeste i da je *Gramatikom crnogorskoga jezika* singularnom obliku auto mimo norme tradicionalno primjenjivane na prostoru crnogorskog jezičkog izraza, pa i mimo aktuelnih normi ostalih jezika koji se govore na prostoru nekadašnjeg srpskohrvatskog jezika (istakao A. Č.), uz uobičajen muški dodijeljen i srednji rod.“ Mora da je autorica tim blistavim komentarom željela pokazati svoju duboku upućenost u sociolingvističke principe u pogledu promjenljivosti norme, pa ćemo uporediti taj stav s onim iznešenim svega tri strane dalje (str. 29): „Iako je izvjesno da se vlastita imena obično ne upotrebljavaju u množini, ti oblici nisu nemogući i gramatičkim opisom, prema našem mišljenju, ne treba sistemski osporavati njihovu egzistenciju...“ Dakle, kad autori *Gramatike* zabilježe ono što postoji u jezičkoj stvarnosti (mada se kosi s prethodnom „tradicijom“), to će biti „mimo norme“, a ako se nešto ne zabilježi čak i kad se „obično ne upotrebljava“, onda je to trebalo ipak iskommentarisati u skladu s naučnim mišljenjem autorice priloga stabilnosti jedne gramatičke kategorije. Autoričina sociolingvistička blistavost dolazi do izražaja svaki put kad u *Gramatici* nađe nešto što joj se učini *regionalnim* (čitaj: crnogorskim). Tako recimo na str. 26 za *auto* kao imenicu srednjega roda veli da je „iskorak iz tradicionalnog normativnog uzusa u uzus regije i kolokvijalni izraz (*taj auto / to auto*)“. Mi ne znamo što je to *normativni uzus*, posebno ne što bi to bio *normativni uzus* spram *uzusa regije*. Mi smo dosad mislili, osobito čitajući Silićeve sociolingvističke studije, da je uzus ono kako se obično govori, a norma ono kako treba govoriti. Mislili smo takođe da savremena sociolingvistika i standardologija podrazumijeva promjenljivost standarda te da je standard uslovljen uzusom, odnosno stanjem u organskim govorima. Mislili smo opet da je *norma* jedno, a *uzus* drugo. Sad više ne znamo jesu li to sinonimi ili je zbilja *norma* jedno, *uzus* drugo, a *normativni uzus* treće, a *uzus regije* opet nešto četvrto. No satisfakciju ipak nalazimo u činjenici da Sanja Šubarić zna. Možda se to znanje prelije u jedan njen novi prilog – prilog stabilizaciji *tradicionalnog normativnog uzusa*.

Zamjera Sanja Šubarić autorima *Gramatike crnogorskoga jezika* (str. 29) „na tvrdnji da imenice koje u nominativu jednine imaju nastavak *-o* ili *-e* i označavaju bića – nemaju oblike množine: *striko, đedo, Branko, Vojo, Bane*. (...) Dati primjeri sugerišu da množinu nemaju dvosložni hipokoristici i dvosložna imena sa dugouzlaznim akcentom (*striko, đédo, đéle, Vójo, Báne*), kao ni muška imena sa osnovom na *sonant + k* (*Brânko*), ali prema uvodnoj tvrdnji množina se osporava i vlastitim imenicama tipa: *Danilo, Karlo, Vlatko, Tarailo, Čoso*... – dakle, imenima i prezimenima različite fonološke uobličivosti. Da se pretpostavi da po istom principu bez množine ostaju i svi apelativi sa ‘hipokorističnim *-ko*’ (Klajn: 140): *čupavko, prljavko, trapavko, naduvenko, stidljivo*...? Negiranje pluralnih oblika konkretnih imenica jeste u stvari kontinuitet u odnosu na gramatiku i udžbenike tradicionalno prisutne u crnogorskom obrazovnom sistemu (Stevanović: 190; Ostojić: 56). (...) Sasvim neopravdano poriče se i množina hipokoristika tipa *striko* i *đedo*, a to znači i čitavog niza dvosložnih deminutivno-hipokorističnih i pejorativnih imenica na *-o/-e*, sa dugouzlaznim akcentom: *medo, cuko, braco, brico, buco, brale, tajo, ujo, ujko, čiko, bleso, blento, klempo*... Posebno je interesantno iz pragmatičke perspektive posmatrati pravilo prema kome se skup od dvije ili više osoba ili životinja muškog pola ne može nazvati hipokorističnim i pejorativnim imenima, a da pritom ne postoje normirana gramatička ili semantička ograničenja u upotrebi množinskih oblika imenica ženskog roda istog značenja (...): *tete, seke, bake, mace, koke, lije, droce*... U tom smislu, na primjer, pažnja bi se mogla usmjeriti i na gramatičnost rečenica: *Seke se igraju. / Bate se igraju. / Seke i bate se igraju*. Izvjesno je da se množinski oblici: *mede, zeke, brace, brice, uje, čike, blente*..., iako su oblički sasvim regularni i značenjski opravdani, u gramatičkim opisima tradicionalno osporavaju, ili uglavnom zaobilaze.“ Zatim autorica nabraja gramatike štokavskih jezika u kojima je to propisano i one u kojima nije, pa se vraća na predmetnu *Gramatiku* i veli (str. 31): „Ograničavanje deklinacije na *a-vrstu* prihvatamo kao regionalno preferiranje, a ne kao isključivu gramatičku ustrojenost – morfološka otvorenost imenica *e-vrste* za konkretne imenice muškog roda na *-o* nije sporna, pa ni u jezičkoj praksi crnogorskog prostora nije neobično kad se npr. *bati i seki kupuju pokloni*. (...) Negiranje pluralne paradigme – *zeke, zekā, zekama*..., u odnosu na singularne oblike *a-vrste* – *zeko, zeka, zeku*... (pa i oblike *e-vrste*, koju Čirgić, Pranjeković i Silić (70) ne prepoznaju kao ‘karakteristiku crnogorskoga jezika’ – *zeko, zeke, zeki*...) skloni smo tumačiti kao rezultat težnje ka metodološkoj dosljednosti – jer kao imenice koje su u jednini muškog a u množini uglavnom ženskog roda, one se formalno ne uklapaju u princip podjele imenica prema rodovima i u obrasce deklinacije prema nominativnim završecima odnosno u princip određivanja deklinacijskih vrsta prema rodu.“

Nadajući se da čitalac nakon ovako duga citata nije odustao od čitanja, naglasimo da nam je on poslužio (i) da pokažemo kako se uzaludnim poslom Sanja Šubarić u svome prikazu bavi. Jedno joj se mora priznati. Kad Sanja Šubarić citira i parafrazira druge autore, pa i autore *Gramatike crnogorskoga jezika*, ona to valjano čini. No kad počne s tumačenjem stavova drugih autora, bar kad su u pitanju stavovi autora *Gramatike crnogorskoga jezika*, ona to dosljedno pogrešno čini! Nećemo ulaziti u razloge i uzroke takva postupka. Činjenicu da imenice tipa *zeko* i *striko* nemaju množinu u crnogorskome jeziku, pa samim tim ni u gramatičkome opisu toga jezika, Sanja Šubarić je „sklona tumačiti“ kao rezultat autorske dosljednosti u tome gramatičkom opisu. To njezino tumačenje nije tačno. Te imenice nemaju množinu u predmetnoj *Gramatici* zato što je nemaju ni u jeziku (crnogorskome). Što se S. Šubarić poziva na „jezičku praksu crnogorskog prostora“ u kojoj nalazi da *bati* i *seki kupuju poklone*, to opet ne negira ono što smo rekli. U jezičkoj praksi na tome prostoru može se čuti štošta, ali to i dalje ne znači da je to što se čuje obilježje crnogorskoga jezika. Dativ *bati* nije obilježje jezika u Crnoj Gori, za njega nema potvrda ni u dijalektima ni u standardnome jeziku. (Ako bismo normirali sve što se u Crnoj Gori može čuti, onda bi taj dativ bio tek sitnica.) Isto važi i za mn. oblike *strike*, *ujke*, *brace* i sl. U *Gramatici crnogorskoga jezika* nema ih zato što ih nema u crnogorskome jeziku ili u jeziku prostora Crne Gore, da autorici bude lakše. Reći da je takvo ograničavanje na *a*-vrstu „regionalno preferiranje“ a ne gramatička „ustrojenost“ može onaj ko Crnu Goru smatra nečijim regionom. No vratimo se *suvaj nauci* Sanje Šubarić. Početak citata koji smo naveli u ovome pasusu uvjerio nas je i da u tome svome suvom naukovanju Sanja Šubarić vješto izvodi pravila. Tako na osnovu jednoga primjera, poput imena *Branko*, ona pripisuje autorima *Gramatike* pravilo da „muška imena na *sonant* + *k*“ nemaju množinu, premda ne da niko od tih autora ništa slično nije ni ustvrdio no se niko takvim pravilima nije ni bavio niti ih smatrao potrebnim. U istome nizu u *Gramatici* nalazi se i ime *Pavle*, čija osnova ne završava na *sonant* + *k* i koje nema dugouzlazni akcenat. Autorica priloga i ime *Bane* akcentuje uzlazno, iako je u *Gramatici* naveden silazni akcenat. Pritom zanemaruje komentar da se lična imena navedena u tome dijelu mogu javiti i sa silaznim i s uzlaznim dugim akcentom na prvome slogu i insistira na tome da su u pitanju dvosložne riječi s dugouzlaznim akcentom. Izgleda da Sanja Šubarić voli temeljno da čita. Zato joj ni osam godina nije dovoljno bilo da dobro iščita dvadesetak stranica *Gramatike crnogorskoga jezika* kojima se bavila.

Zamjera Sanja Šubarić (str. 32) što u *Gramatici crnogorskoga jezika* „opisom imenica muškog roda na *-o* nisu prepoznate imenice stranog porijekla koje referiraju na osobu muškog pola: *albino*, *maestro*, *žigolo*, *gringo*, *ga-učo*...“ Josip Silić i Sanja Šubarić očigledno nijesu jednako koristili dokolicu.

Umjesto da joj odgovorimo na citirano, pozvaćemo se na riječi Ivana Markovića: „Dok se kultura iscrpljuje u nadmudrivanju o ortografskim tricama, Silić piše o ortografskim i interpunkcijskim *načelima*.“ (Josip Silić, *Dihotomije*, Disput, Zagreb, 2019, str. 14). Mi samo možemo dodati – *i o gramatičkim*.

Otkriva nam Sanja Šubarić (str. 34) još jednu grešku u *Gramatici crnogorskoga jezika*. Naime, ime *Vasilija* zalutalo je u *Gramatici* među vlastita muška imena *Ilija, Milija, Nikola, Mića, Maša* – „iako *Vasilija* na prostoru Crne Gore jeste ženski oblik prema muškome imenu *Vasilije*“. Ta joj je opaska primjerena kao i sve dosad pobrojane. Naime, ime *Vasilija* muško je ime u Crnoj Gori, taman kao i ime *Vasilije*. Da je tako, svjedoči zakletva *Svetoga mi Vasilijē*. Nije nam poznato postoji li i istovjetno žensko ime u Crnoj Gori, ali vjerovaćemo na riječ Sanji Šubarić jer nas je već dosad ubijedila da joj treba vjerovati.

Malo-malo pa se Sanja Šubarić opet iščuđava kako to autori sporne *Gramatike* u poglavlju o morfologiji rod imenica tretiraju kao morfološku kategoriju. Tako se na str. 34 ponavlja i veli: „Autori ne uzimaju u obzir princip kongruentnosti, a onda ni činjenicu da uz imenice tipa *gazda, vladika, paša...*, u jednini, saglasno referencijalnom rodu, uvijek stoje modifikatori muškog roda, dok se njihovi množinski oblici, uticajem formalnog kriterijuma (tj. oblika imenice), slažu sa modifikatorima ženskog roda (*taj gazda, te gazde*).“ Kao jedan od autora toga nemilog štiva izvinjavam se Sanji Šubarić što u poglavlju o morfologiji nijesmo uzimali u obzir sintaktičke činjenice, kakva je recimo kongruencija.

Neka čitaoci sami prosude o utemeljenosti ove opaske Sanje Šubarić (str. 35): „I u poglavlju posvećenom imenicama ženskoga roda na $-\emptyset$ suočavamo se sa nepreciznošću formulacija. Umjesto da se konstatuje da su zbirne imenice na „*-ad- $\emptyset$* “ (*prasad, telad, momčad*) ženskog roda, kaže se da se one mijenjaju ‘Po obrascu promjene imenica ženskog roda na $-\emptyset$ ‘. Ako se kaže da su zbirne imenice na *-ad- $\emptyset$* ženskoga roda, onda je to precizno – smatra S. Šubarić. A kad autori *Gramatike* kažu da se one mijenjaju po obrascu promjene imenica ženskoga roda na $-\emptyset$, onda je to neprecizno. U prvome slučaju, onome „preciznom“, ne zna se mijenjaju li se te imenice ženskoga roda kao imenice tipa *žena* ili kao imenice tipa *kost*. U drugome, onome „nepreciznom“, zna se da je to promjena imenica ženskoga roda tipa *kost*. Što je tu precizno i neprecizno, neka utvrde čitaoci.

Komentarisanje svih prigovora na račun *Gramatike crnogorskoga jezika* koje je u svome prikazu navela Sanja Šubarić dovelo bi do toga da ovaj prikaz bude još opširniji od njezina, da ne rečemo i sumorniji od njezina. Zauzavalićemo se na ovome njezinu prigovoru kao ilustrativnome. (Nakon ovoga našega osvrta Sanja Šubarić će sigurno biti ponosna na svoju citatnost.). Na

str. 38 ona veli: „Upravo u vezi sa tim pažnju smo usmjerili i na rečenicu: ‘Imenica *dijet-e-ø* u množini ima oblik zbirne imenice *dec-a* i mijenja se po obrascu jednine imenica ženskoga roda na *-a*’ (Čirgić, Pranjeković, Silić: 79). Zanimarićemo *nepreciznost formulacije* (istakao A. Č.) na osnovu koje bi se moglo zaključiti da imenica *dijete* ima paradigmu imenica ženskog roda na *-a*, i reći da je opisom trebalo precizirati da je odnos oblika *dijete* – *djeca* semantički. Oblik *djeca* ne može gramatički biti ‘u opreci prema jednini jer je i sam jednina’ (Tafrā 2005: 76) – to je oblik gramatičke jednine ženskoga roda, sa značenjem množine u odnosu na *dijete*. Dakle, imenica *dijete* nema gramatičku množinu i opisom treba preduprijediti formalna tumačenja po kojima su *djeca* množinski oblik ženskog ili pak srednjeg roda.“ S kime u ovome citatu polemizira Sanja Šubarić? Čijemu stavu suprotstavlja stav Branke Tafre? Je li to Sanja Šubarić našla *nepreciznu formulaciju* na osnovu koje bi se moglo zaključiti da imenica *dijete* ima paradigmu imenica ženskoga roda na *-a*? U cijelome svom prikazu Sanja Šubarić stvara privid da su autori *Gramatike crnogorskoga jezika* postupili suprotno ostalim štokavskim gramatičarima. Kad u njihovim formulacijama ne nađe ništa sporno, onda sama zaključuje, tumači ili upućuje na ono čega u toj *Gramatici* nema. Stav da se imenica „*dec-a* mijenja po obrascu jednine imenica ženskoga roda na *-a*“ ona nastoji vještački suprotstaviti istovjetan stav Branke Tafre kako bi time poduprla svoju namjeru. Ne sporimo da Sanja Šubarić ima legitimno pravo da jezičke pojave gleda drukčije od autora *Gramatike crnogorskoga jezika* i da gramatičke činjenice tumači drukčije od njih. No ne možemo prihvatiti legitimnim njezin postupak obmanjivanja javnosti netačnim tumačenjem onoga što je u toj *Gramatici* jasno rečeno.

Na kraju osvrnimo se i na zaključak njezina prikaza (str. 42): „U cilju stabilnosti kategorije imeničkog roda takva nedosljednost, kao i ostale neprecizne i pogrešne tvrdnje na koje smo ukazali, zahtijevaju revidiranje – iako je riječ o gramatici koja nosi epitete, a onda i odgovornost *prve, službene*, pa i *jedine* gramatike crnogorskog jezika, težinu njene odgovornosti treba mjeriti i činjenicom da je na njoj utemeljena udžbenička literatura namijenjena nastavi redovnog školskog predmeta – predmeta sa četvoročlanim nazivom: *Crnogorski-srpski, bosanski, hrvatski jezik i književnost*?“ U cijelome prikazu Sanje Šubarić na preko dvadeset strana i pored pažljiva čitanja nijesmo našli ništa što bi ukazivalo na nedosljednost, nepreciznost ili što bi se moglo nazvati pogrešnom tvrdnjom. Možda toga u *Gramatici* i ima, kao što ima i u drugim sličnim publikacijama, ali toga nema među onim primjedbama koje S. Šubarić donosi. Zahvalni smo joj što nam je (na više mjesta u tekstu) ukazala na stvarni propust u vezi s imenicom *auto*, ali se taj propust propustom može smatrati samo utoliko što nijesmo naglasili da se i kao *taj auto* i kao *to auto* imenica

auto mijenja po istome deklinacijskom tipu. A i kad bi sve malobrojne opaske Sanje Šubarić, iznijete i na više mjesta varirane u prikazu objavljenom osam godina po izlasku štiva koje je prikazano, bile utemeljene i tačne, opet bismo smatrali *Gramatiku crnogorskoga jezika* dobro urađenom knjigom. Ta je *Gramatika* zaista *prva službena* (takva će ostati zavazda, a *službena* je još uvijek) i služi na ponos autorima. Ali nije *prva* i *jedina*. Prije nje objavljena je u izdanju Dukljanske akademije nauka i umjetnosti, u Podgorici, 2001, *Gramatika crnogorskog jezika* Vojislava P. Nikčevića, utemeljitelja savremene montenegristike. To bi Sanja Šubarić morala znati, a ne vjerujemo da ne zna iako je ne uzima u obzir u predmetnome prikazu. U procesu crnogorske jezičke standardizacije, pa i pri izradi *Gramatike crnogorskoga jezika*, nije bilo ni Sanje Šubarić ni njezinih koleginica i kolega s fakulteta na kojem radi. Nije ih bilo ne zato što im nije moglo biti no zato što se niko od njih u taj posao nije htio uključiti. Zato su *Gramatiku crnogorskoga jezika*, pored autora ovoga osvrta, pisala dvojica renomiranih i iskusnih hrvatskih gramatičara – Josip Silić i Ivo Pranjković. Za jedan dio crnogorskih lingvista montenegristika je još uvijek, nažalost, nenaučna rabota. Iskazuju oni to bilo eksplicitnim protivljenjem bilo traženjem metodoloških nedosljednosti. No i jedni i drugi prežaliti ne mogu što je „udžbenička literatura namijenjena nastavi redovnog školskog predmeta“ proistekla iz „prve službene gramatike crnogorskoga jezika“.

Nadamo se da neće biti potrebe da se dalje osvrćemo na prikaze Sanje Šubarić.

Adnan ČIRGIĆ

ON A REVIEW OF THE GRAMMAR OF THE MONTENEGRIN LANGUAGE (2010)

In this paper, a review is given of the paper of Sanja Šubarić „Gender in the grammatical description of nouns (Contribution to stability of the category of the nominal genus)“, published in *Folia linguistica et litteraria*, No. 20, Faculty of Philosophy Nikšić, 2018, pp. 21–44. Although titled as a paper with a general morphological topic, the article is basically a review of the *Grammar of the Montenegrin Language* authored by A. Čirgić, J. Silić and I. Pranjković (Podgorica, 2010). The present review is motivated not only by what is said in Šubarić's paper, but also by the way in which it is said. As we will illustrate, in her review the author treats the methodological approach taken in the preparation of the *Grammar of the Montenegrin Language* as a mistake of its authors just because she would have preferred a different approach. We would, of course, love to see her own grammar of the Montenegrin language (not

grammar of the language of the territory of Montenegro or the language used in Montenegro, as she calls it, but grammar of the Montenegrin language – as it is called by contemporary Slavic studies).

Key words: *Grammar of the Montenegrin Language*, Sanja Šubarić, *gender of nouns, morphology, syntax*